

MARTA PISAREK¹, JADWIGA LECHOWSKA²

¹Katedra Agroekologii i Architektury Krajobrazu

²Zakład Produkcji Zwierzęcej i Oceny Produktów Drobiarskich

Wydział Biologiczno-Rolniczy, Uniwersytet Rzeszowski, ul. Ćwiklińskiej 2, 35-601 Rzeszów

e-mail: mpisarek@univ.rzeszow.pl

SPECYFIKA GOSPODAROWANIA NA TERENACH ONW GMINY HYŻNE

W 2010 roku przeprowadzono badania ankietowe wśród rolników z gminy Hyżne, gospodarujących na terenach ONW tzw. górskich. Ankietowani rolnicy to w większości osoby w wieku 50-60 lat, posiadający wykształcenie zawodowe, prowadzący produkcję roślinną i zwierzęcą na potrzeby własne, w gospodarstwach do 3 ha. Większość rolników orientowała się w zasadach Zwykłej Dobrej Praktyki Rolniczej i stosowała różnego rodzaju metody zabezpieczające środowisko przed ujemnym oddziaływaniem rolnictwa (zabiegi przeciwerozryjne, bezpieczne przechowywanie stałych i płynnych odchodów zwierzęcych). Znaczna część badanych rolników jest aktualnie na etapie przystosowywania swoich gospodarstw do wymaganych standardów i deklaruje dalszy udział w programie.

Słowa kluczowe: tereny ONW, gmina Hyżne, Zwykła Dobra Praktyka Rolnicza

I. WSTĘP

Podkarpacka wieś oraz rolnictwo zmieniają się, ulegając ciągłym przeobrażeniom. Te zmiany są po części efektem procesów ogólnościatowych, z drugiej jednak strony to wynik świadomych działań rolników [11]. W obecnych warunkach obszary wiejskie spełniają wiele różnych funkcji społeczno-gospodarczych, w tym przede wszystkim są miejscem życia i pracy ludności rolniczej oraz terenem pozarolniczej aktywności gospodarczej (przemysł, usługi, w tym agroturystyka i rzemiosło), jak również funkcje środowiskowe [1].

Po wstąpieniu Polski do struktur Unii Europejskiej, właściciele gospodarstw rolnych mogą korzystać z kilku instrumentów wsparcia prowadzonej przez siebie działalności. Jednym z ważniejszych działań Wspólnej Polityki Rolnej jest wyrównywanie szans rolnikom gospodarującym na obszarach o niekorzystnych warunkach przyrodniczych (ONW). Dopłaty stanowią rekompensatę dla gospodarstw za poniesione koszty i utracone korzyści w wyniku prowadzenia działalności rolniczej w gorszych warunkach agroekologicznych w stosunku do gospodarstw, których użytki rolne są położone na dobrych glebach [10].

*Pracę recenzowała: prof. dr hab. Barbara Wiśniowska-Kielian, Uniwersytet Rolniczy w Krakowie

W Polsce obszary o niekorzystnych warunkach gospodarowania były wyznaczane na podstawie ogólnych wytycznych Unii Europejskiej, zawartych w Rozporządzeniu Rady Unii Europejskiej nr 1257 z 1999 r. Wyznaczono cztery strefy ONW: tereny górskie, nizinne I i II oraz obszary o specyficznych utrudnieniach, które łącznie stanowią 55,5% użytków rolnych w kraju [2].

Celem badań była analiza specyfiki gospodarowania w niekorzystnych warunkach na przykładzie gminy Hyżne.

II. TEREN BADAŃ

Gmina Hyżne jest położona w południowo-wschodniej części województwa podkarpackiego, w odległości około 20 km od Rzeszowa. W skład gminy wchodzi następujące wsie: Hyżne – siedziba gminy, Brzezówka, Dylągówka, Grzegorzówka, Wólka Hyżneńska i Szklary. Gmina zajmuje powierzchnię 5098 ha, zamieszkuje ją ponad 6800 mieszkańców, gęstość zaludnienia wynosi 134 osoby·km⁻².

Obszar całej Gminy wchodzi w skład Pogórza Dynowskiego. Wzniesienia osiągające wysokość 320 do 415 m n.p.m. są poprzecinane licznymi dolinami rzeczek i potoków. W centralnej części gminy znajduje się szeroka dolina rzeki Tatyna - dopływ Strugu. Przez Grzegorzówkę i Wólkę Hyżneńską przepływa Mlecza – dopływ Wisłoka. Pomiędzy Dylągówką i Szklarami płynie Szklarka, która zasila San. Rzeki te mają charakter rzek górskich; w okresach intensywnych opadów oraz topnienia śniegu stwarzają zagrożenie powodziowe.

Na obszarze gminy przeważają gleby o małym zróżnicowaniu genetycznym. Dominują gleby pyłowe (ponad 50% powierzchni), wytworzone ze zwietrzelin osadowych skał fliszowych, cechujące się dużą podatnością na procesy erozyjne. Około 40% powierzchni zajmują gleby pyłowo-ilaste, wytworzone ze zwietrzelin osadowych, lecz mniej podatne na procesy erozyjne.

Biorąc pod uwagę potrzeby rolnictwa, warunki klimatyczne są w miarę korzystne. Okres wegetacyjny trwa 210-220 dni, roczna suma opadów wynosi 715-840 mm, występuje 100-150 dni z przymrozkami, a pokrywa śnieżna zalega 80-90 dni. Warunki topoklimatu są zróżnicowane w zależności od morfologii i ekspozycji. Doliny rzeczne charakteryzują się wysoką inwersyjnością i dużą częstotliwością niekorzystnych zjawisk związanych ze stanami inwersyjnymi takimi jak mgły, zamglenia i przymrozki. Wąskie, głęboko wcięte doliny rzeczne charakteryzują się niekorzystnymi warunkami przewietrzania, a lepsze warunki posiadają doliny o szerszych przekrojach. Szczególnie korzystne warunki solarne panują na stokach o ekspozycji południowej, a wybitnie niekorzystne w przypadku ekspozycji północnej i dużym nachyleniu stoków. Partie grzbietowe odznaczają się znacznie zwiększonymi prędkościami wiatrów [8].

Warunki morfologiczne terenu wymagają specyficznych zabiegów uprawowych i kultury agrotechnicznej. Dominują gleby z klasy IIIb oraz IVa. Gleb klasy II i III obejmuje 38% powierzchni gruntów ornych i 5% użytków zielonych, a gleby klasy IV obejmuje 40% powierzchni gruntów ornych i 9% użytków zielonych. Najwięcej gleb III klasy występują w Hyżnem, Brzezówce i Dylągówce. Gleby klasy IV występuje w Hyżnem, Szklarach i Dylągówce. Gleby klasy II występują jedynie w Brzezówce, Dylągówce i Hyżnem [7].

W 2009 roku w gminie było 1617 gospodarstw rolnych, w tym gospodarstwa do 2 ha stanowiły 30% ogółu. Średnia powierzchnia gospodarstwa wynosiła 1,55 ha. Na terenie badań znajdowało się 16 gospodarstw ekologicznych, a w miejscowości Szklary jedno gospodarstwo specjalistyczne nastawione na chów krów mlecznych i jałówek. We wsi Dylągówka i Hyżne funkcjonują 2 gospodarstwa agroturystyczne [4].

III. MATERIAŁ I METODY BADAŃ

W 2010 roku przeprowadzono badania ankietowe na próbie 100 losowo wybranych właścicieli gospodarstw rolnych z gminy Hyżne w woj. podkarpackim pobierających dofinansowanie z tytułu ONW. Stanowili oni 20% wszystkich producentów rolnych z gminy składających w 2009 roku wnioski o tego typu wsparcie. Badaniami objęto rolników z 6 miejscowości gminy: Hyżne, Brzezówka, Dylągówka, Szklary, Grzegorzówka i Wólka Hyżneńska. Wśród respondentów dominowali mężczyźni (59%). Gospodarstwa rolne prowadziły w większości osoby w wieku od 50 do 60 lat (34%), a drugą, co do wielkości grupę stanowiły osoby w wieku 40-50 lat (28%). Najmniejszy odsetek stanowiły osoby w wieku do 30 lat (1%). Średnia wieku wynosiła 51 lat. Wykształcenie badanych osób było zróżnicowane. Najmniej osób (2%) miało wykształcenie wyższe, 29% badanych posiadało średnie wykształcenie, a najwięcej badanych (aż 50%) miało wykształcenie zawodowe. Pozostałe 19% stanowiły osoby z wykształceniem podstawowym. Tylko 10% badanych posiadało wykształcenie rolnicze, poza tym gospodarstwa prowadziły osoby z wykształceniem technicznym, ekonomicznym, elektromechanicznym, budowlanym, kierowcy i krawcowe.

Wśród badanych gospodarstw dominowały gospodarstwa bardzo małe, do 3 ha (59% ogółu). Drugą, co do wielkości grupą były gospodarstwa od 3 do 5 ha (28%), natomiast gospodarstw od 5 do 10 ha stanowiły 11%. Gospodarstwa powyżej 10 ha stanowiły tylko 2%, w tym największe na terenie gminy Hyżne posiadało 32 hektary.

Badania ankietowe zostały przeprowadzone przy współudziale pracownika służby doradczej Podkarpackiego Ośrodka Doradztwa Rolniczego (PODR) w Boguchwale.

IV. OMÓWIENIE WYNIKÓW BADAŃ

Podstawowym priorytetem działania ONW jest wyrównanie szans rozwoju obszarów wiejskich. Dopłaty mają stanowić pomoc finansową dla gospodarstw położonych na terenach o warunkach naturalnych niekorzystnych dla produkcji rolniczej, stanowiącą wyrównanie w stosunku do gospodarstw posiadających lepsze warunki agroeologiczne. W gminie Hyżne w 2009 roku było 1188 gospodarstw rolnych powyżej 1 ha, w tym wnioski o dopłaty bezpośrednie i ONW złożyło 600 gospodarstw.

Jak wynika z przeprowadzonych badań, rolnicy z terenu gminy Hyżne nie są w stanie utrzymać się z produkcji rolniczej i dlatego aż 96% badanych posiada dodatkowe źródła dochodu. Przyczyną takiego stanu może być między innymi mała powierzchnia gospodarstw [3] oraz gospodarowanie w trudnych warunkach środowiskowych [11]. Dla największej liczby badanych dodatkowym źródłem dochodu była praca zawodowa (50%), emerytura (21%) i renta (14%). Tylko 2% stanowiły osoby, które nie podały dodatkowego źródła dochodu.

Zdecydowana większość badanych rolników uprawiała własną ziemię, tylko w 13% gospodarstw część gruntów była dzierżawiona. Rolnicy przede wszystkim prowadzili produkcję roślinną i zwierzęcą „na własne potrzeby” (aż 93%). Wszystkie gospodarstwa prowadziły produkcję roślinną, w której dominowała uprawa zbóż (40%). Ponadto w strukturze zasiewów znalazły się między innymi okopowe (10%) i kukurydza (2%). Część gruntów użytkowana była jako łąki i pastwiska (32%) oraz pod sady (4%).

Stosowanie nawozów naturalnych w gospodarstwach było zróżnicowane i uzależnione od gatunku użytkowanych zwierząt gospodarskich. Najwięcej badanych rolników stosowało obornik bydlęcy, a następnie kurzeniec oraz obornik koński. W gospodarstwach rolnych, które nie posiadały zwierząt, stosowano nawozy organiczne, wykorzystując

kompost (13%) i nawozy zielone (22%) z roślin bobowatych (łubin i wyka) oraz gryki, gorczycy i żyta. Niespełna 1% ogółu ankietowanych rolników stosowało gnojówki roślinne (gospodarstwa ekologiczne).

W 53% spośród wszystkich badanych gospodarstw utrzymywano bydło mleczne, w 9% trzodę chlewną, zaś konie użytkowano tylko w 4% ogółu badanych gospodarstw. Znikoma liczba rolników prowadziła chów kóz (2%), w 14% ankietowanych gospodarstw utrzymywano króliki, a drób wodny i grzebiący występował w 42% gospodarstwach.

Jednym z wymogów obowiązujących rolników otrzymujących płatności z tytułu ONW jest znajomość i dostosowanie się do zasad Kodeksu Zwykłej Dobrej Praktyki Rolniczej [12]. Na pytanie „Czy znane są Panu/ Pani treści Kodeksu” odpowiedzi twierdzącej udzieliło 40% respondentów, zaś 41% badanych zadeklarowało ich częściową znajomość. Natomiast 19% ankietowanych odpowiedziało negatywnych.

Większość rolników stosowała różnego rodzaju zabiegi przeciwoerozyjne ograniczające odpływ wód powierzchniowych, czego przykładem może być uprawa poplonów zbieranych jesienią lub przyorywanych wiosną (odpowiednio 27% i 15% ankietowanych uprawiało jako poplon gorczycę lub żyto). Pozostali respondenci jako poplon przeciwoerozyjny stosowali wykę, grykę czy mieszanki strączkowych. Około 16% rolników stosowało inne metody zapobiegania erozji wodnej, jak zadarnienie plantacji trwałych, orka w poprzek stoku lub stosowanie w rolnictwie ekologicznym preparatu EM, który zwiększa przepuszczalność gleby. Znaczny odsetek ankietowanych (42%) nie stosował żadnych zabiegów przeciwoerozyjnych, co może wynikać z braku świadomości lub potrzeby ich stosowania.

Jednym z weryfikowalnych standardów Zwykłej Dobrej Praktyki Rolniczej jest prawidłowe stosowanie i przechowywanie środków ochrony roślin i związane z tym ukończenie odpowiedniego szkolenia. Ukończenie takiego szkolenia zadeklarowało tylko 28% ankietowanych, natomiast jego brak aż 72%. Nieodłącznym elementem związanym z prawidłowym stosowaniem chemicznych środków ochrony roślin jest atestacja opryskiwaczy ciągnikowych. Taką atestację rolnik powinien wykonać raz na 3 lata. Z przeprowadzonych badań wynika, że 68% respondentów nie posiadało własnego opryskiwacza ciągnikowego. Z pozostałych 32% ankietowanych aż 10% użytkowało opryskiwacze nie posiadające atestu.

Kolejną ważną zasadą Kodeksu Zwykłej Dobrej Praktyki Rolniczej są wymagania dotyczące odpowiedniego przechowywania stałych i płynnych nawozów naturalnych. Nawozy naturalne w postaci stałej powinny być przechowywane w pomieszczeniach inwentarskich lub na nieprzepuszczalnych płytach gnojowych ze ścianami bocznymi, posiadającymi instalację odprowadzającą wodę gnojową do szczelnych zbiorników. Wymagania te nie dotyczą 44% wśród badanych gospodarstw, które nie posiadają zwierząt gospodarskich. Pozostali spośród ankietowanych rolników, (56%) użytkują zwierzęta, w tym 34% zadeklarowało, że obornik przechowuje na płytach utwardzonych, natomiast (22%) nie posiadało płyt o wymaganych parametrach. Pojemność płyty gnojowej oraz zbiorników na gnojówkę powinna zapewnić przechowywanie tych nawozów przez okres, co najmniej 4 miesiące. Płynne odchody zwierzęce we właściwy sposób przechowywało 48% spośród 56% rolników posiadających zwierzęta gospodarskie. Natomiast pozostali (8%) nie dysponowali odpowiednimi zbiornikami do przechowywania nawozów płynnych. Sposób przechowywania odchodów zwierząt gospodarskich ma wpływ nie tylko na stan środowiska [5, 6], ale również na porządek i czystość w gospodarstwie, co również jest jednym ze standardów zalecanych przez Kodeks Zwykłej Dobrej Praktyki Rolniczej.

Ważną rolę w prowadzeniu działalności rolniczej, szczególnie przy pozyskiwaniu różnego rodzaju dofinansowania, odgrywa podnoszenie wiedzy i kwalifikacji. Ponad połowa badanych (54%) uczestniczyła w różnego rodzaju formach doskonalenia. Co trzeci rolnik korzystał z usług doradztwa służb specjalistycznych i brał udział w szkoleniach organizowanych przez PODR, 22% badanych rolników wiedzę czerpało ze środków masowego przekazu, a 13% z fachowej literatury popularno-naukowej.

Wprowadzane od 2009 roku wymogi wzajemnej zgodności (ang. Cross-compliance) oznaczają uzależnienie wysokości uzyskanych płatności bezpośrednich i ONW od spełnienia przez rolników określonych norm, między innymi z zakresu „Dobrej kultury rolnej zgodnej z ochroną środowiska” [9]. Normy te zabezpieczają środowisko przed ujemnymi działaniami rolnictwa. Spośród ankietowanych, 41% było w trakcie dostosowywania swojego gospodarstwa do wymogów Cross-compliance i prawie tyle samo (44%) jeszcze nie podjęło decyzji w tej sprawie. Tylko 13% respondentów spełniło już wymagane normy, a 2% nie spełniało ich w ogóle.

Problemy wynikające ze zobowiązań w trakcie udziału w programach wspierających (dopłaty bezpośrednie, ONW) i wymogów Cross-compliance miało 26% badanych rolników. W większości były to problemy związane z niewłaściwie podaną powierzchnią upraw. Pomimo tego, 51% respondentów odpowiedziało, że po zakończeniu pięcioletniego zobowiązania będzie nadal kontynuować udział we wsparciu ONW, zaś pozostali nie wyrazili zdania na ten temat.

W przypadku 53% rolników czynnikiem motywującym do wzięcia udziału w programie ONW był przede wszystkim dodatkowy dochód dla gospodarstwa. Dla 22% respondentów zachętą były dodatkowe dochody oraz dbałość o środowisko, natomiast dla 25% badanych czynnikiem tym była dbałość o środowisko naturalne. Sobczyński [10] na podstawie przeprowadzonej analizy ekonomicznej gospodarstw położonych na terenach ONW stwierdził, że system subsydiów może skutecznie korygować dochodowość z gospodarstwa.

V. WNIOSKI

- Większość rolników orientowała się w zasadach Zwykłej Dobrej Praktyki Rolniczej i stosowała różnego rodzaju metody zabezpieczające środowisko przed ujemnym oddziaływaniem rolnictwa, w tym zabiegi przeciwoerozyjne oraz bezpieczne przechowywanie stałych i płynnych odchodów zwierzęcych. Problem stanowił brak ukończonego szkolenia z zakresu stosowania środków ochrony roślin i aktualnej atestacji opryskiwaczy.
- Znaczna część rolników jest obecnie na etapie przystosowywania swoich gospodarstw do wymaganych standardów i korzysta z usług służb doradztwa specjalistycznego oraz szkoleń kwalifikacyjnych.
- Przeważająca część rolników zna obowiązki wynikające z korzystania ze wsparcia ONW i deklaruje dalszy udział w programie.

VI. LITERATURA

- Baran E., Grzebyk B.: Uwarunkowania rozwoju turystyki na obszarach Podkarpacia o niekorzystnych warunkach gospodarowania. *Acta Sci. Pol. Oeconomia*. 9(4). s. 15-24. 2010.
- Czapiewski K.Ł.: Dopłaty wyrównawcze ONW - instrument wspierający rozwój gospodarczy czy poprawiający jakość środowiska? [w:] Grykień S., Hasiński W. (red.).

3. Kotala A., Kopera E.: Próba oceny wykorzystania środków przedakcesyjnych w rozwoju rolnictwa i obszarów wiejskich Podkarpacia. Wójcik-Augustyniak M. (red.). Absorpcja unijnych środków finansowych wspierających rozwój obszarów wiejskich. Wyd. Akademii Podlaskiej. Siedlce. 2004.
4. Materiały Urzędu Gminy Hyżne. 2012.
5. Mroczek J.R.: Redukcja emisji amoniaku pochodzącego z produkcji zwierzęcej jako element ekorozwoju. Zesz. Nauk. Poł.-Wsch. Oddz. PTIE i PTG. Rzeszów. 7. s. 63-68. 2006.
6. Mroczek J.R., Kostecka J.: Zagrożenia zrównoważonego rozwoju środowiska obszarów wiejskich spowodowane intensyfikacją produkcji zwierzęcej. Zesz. Nauk. Poł.-Wsch. Oddz. PTIE i PTG. Rzeszów. 10. s. 93-100. 2008.
7. Pastuszczak J.: W gminie Hyżne. Wyd. Roksana. Krosno. 2003.
8. Pulewski T., Janas M.: Strategia Rozwoju Lokalnego Gminy Hyżne na lata 2007-2013. Urząd Gminy Hyżne. 2007.
9. Rozporządzenie MRiRW z dnia 7 kwietnia 2004 r. w sprawie minimalnych wymagań utrzymywania gruntów w dobrej kulturze rolnej. Dz. U z 2004 r. Nr 65. poz. 600 z późn. zm.)
10. Sobczyński T.: Wyniki gospodarstw z terenów ONW na tle pozostałych – czy grozi nam zaniechanie produkcji w trudnych warunkach? J. of Agrobusiness and Rural Development. 2(24). s. 243-251. 2012.
11. Tańska-Hus B., Ogły K.: Produkcja zwierzęca w gospodarstwach górskich położonych w Sudetach. Problem Zagospodarowania Ziemi Górskich. 55. s. 137-144. 2008.
12. www.wir.org.pl/raporty/zwykla_dobra_praktyka_rolnicza.pdf

SPECIFICS OF MANAGEMENT IN THE LFA AREA IN HYŻNE DISTRICT

Summary

In 2010, a survey was conducted among farmers in the municipality of Hyżne managing their farms on LFA areas, called the mountain areas. Surveyed farmers are mostly people aged 50-60 years, with vocational education, leading plant and animal productions primarily for their own holdings within the farm up to 3 ha. Most farmers are familiar with the principles of Common Good Agricultural Practice and apply various methods of protecting the environment from the negative agricultural activities (anti-erosion treatment, safe storage of solid and liquid manure). Much of the farmers is currently at the stage of adapting their farms to the required standards and declares continued participation in the program.

Key words: LFA, Hyżne District, Normal Good Agricultural Practice